

Marina Vicelja

ODNOS STAROG I NOVOG – – SKLAD, VLAST ILI KOMPROMIS

Marina Vicelja, Pedagoški fakultet, Rijeka, stručni članak, Ur.: 20. prosinca 1991.

UDK: 711.52::902 Rijeka

Trg Mljekarice i dvorište koje zatvaraju Užarska i Šporerova ulica primjeri su uspješnih interpolacija novog u staro gradsko tkivo. Pravilna revalorizacija povijesnih prostora riječkog Starog grada, njihove forme i njihova sadržaja, trebala bi biti osnova projekata i koncepcija obnove stare jezgre.

Problem obnove Starog grada sigurno je najbolnja točka riječkog urbanizma. O postojećim i mogućim rješenjima rekonstrukcije najstarijeg dijela grada već se puno pisalo, a u posljednje je vrijeme, započetom obnovom partera Korza, interes za taj dio grada opravdano povećan. Pisati o Starom gradu znači pisati prvenstveno o životnom prostoru što ga formira srednjovjekovna zajednica unutar čvrstih obrambenih bedema. Odieljen masivnim zidom od zaleđa i mora, grad se pretvarao u otok, zaštićenu insulu sa strogo definiranim i klasificiranim sustavom unutarnjeg uređenja koje je postavilo granicu između dva svijeta: gradskog i vanjskog, susjednog, seoskog. Takav je obrazac razvoja omogućio prepoznavanje svih tipičnih elemenata urbaniteta riječke srednjovjekovne jezgre: nepravilnost i asimetričnost tlocrta, mrežu krivudavih, uskih ulica koje su formirali stambeni blokovi, mala dvorišta i trgovi. Arhitektonska nepravilnost stare jezgre nije samo estetska oznaka grada već rezultat organskog planiranja koje nije unaprijed utvrđeno već se razvija prema potrebama rasta gradskog organizma i prilagodbom konfiguraciji tla. To je u našem slučaju značilo traženje čvrste podloge i izbjegavanje brojnih podzemnih potoka koji su oblikovali raster kala, prometnica i mnogih putova koji su povezivali ili presijecali stambene četvrti. Stoga su nerijetko i pročelja kuća koja su se nizala duž ulica bila zakrivljena, postavljena u ukošenim nizovima nejednake visine i rasporeda otvora u prizemnoj zoni. I tako sve do osamdesetih godina 18. stoljeća kada se, nakon donošenja dozvole o rušenju zidina, grad počinje širiti izvan svog vanjskog perimetra, ali sada prema postojećem, pravilnom urbanističkom planu.

PRONAĐENA I SOFISTICIRANA ULOGA TRGA

Važno je istaknuti da je unutarnji prostor Staroga grada bio skupina manjih stambenih jedinica ili četvrti koje je obrazovalo nekoliko obiteljskih kuća, ulica, trg ili zatvoreno dvorište i, ponekad, crkva ili kapela. Unutar takve podjele trgovi su imali izuzetno važnu ulogu. Trgovi su bila mjesta okupljanja i koncentracije društvenog života. Na njima se trgovalo, popravljalo, usluživalo, zabavljalo, svađalo i sudilo. Trgovi su predstavljali male centre gradskog života koji

su uspješno komunicirali s ukupnim gradskim tkivom. Danas je njihova uloga izgubljena uslijed poratnih zbivanja koja su usmjerila gradogradnju i urbani rast k novim, modernim stambenim zonama, a Stari grad prepustila zubu vremena i, sada to možemo reći, njegovoj konačnoj propasti. Posljednjih godina raspravlja se o revitalizaciji stare jezgre misleći pri tom na pokušaje saniranja i rekonstrukcije postojećeg a zaboravljajući na ključni smisao termina: povratak života u gotovo napušteni stari dio grada od njegovih stanara. Stvarnost jesu promijenjene funkcije i način života te, stoga, nemogućnost prilagodbe suvremenih potreba čovjeka starim interijerima ako se oni potpuno ne obnove. Međutim, ta je obnova u dosadašnjem iskustvu odredila spomeničkom fondu podijeljenu namjenu: pretvorba istog u »muzejski eksponat« ili pak njegova adaptacija u poslovni prostor. Druga je varijanta puno češća i vjerojatnija budući da su financijeri građevinskih zahvata obično privrednici i razna poduzeća (Brodmaterijal, Jadroagent, Jugobanka i drugi). I dok se više etaže pretvaraju u radne prostorije, prizemlja postaju prodavaonice ili ugostiteljski objekti koji svoja vrata zatvaraju u 22 sata nakon čega stara jezgra postaje »mrtav grad«.

Uz problem prenamjene pojedinog objekta ili grupe objekata u Starom gradu jednako je bitno pitanje načina asanacije i rekonstrukcije dotrajalih građevnih objekata. Na primjeru Starog grada može se učiti dobrim i lošim rješenjima podjednako. Prva grupa pripada postojećoj jedinstvenoj, autorskoj koncepciji zaštite stare jezgre, temeljene na stručnoj revalorizaciji naslijeđenog i objedinjenoj u studiji »PRIJEDLOG UREĐENJA I PROSTORNI PLAN STAROG GRADA« koju je 1967. godine izradio arhitekt IGOR EMILI sa suradnicima. Do danas su izvedeni samo pojedini dijelovi predloženog urbanističkog rješenja, dok ostatak čeka bolja vremena. O nekim izvedenim projektima se dosta pisalo tako da nam je želja ovdje izdvojiti jedan značajni prilog rekonstrukciji i uređenju Staroga grada – kompleks oko Mljekarskog trga, autora IGORA EMILIA i TAMARE KUDIŠ, dipl. ing. arh.* Osnovna koncepcija idejnog plana izrađena je na poštivanju prvobitnog odnosa objekata/zgrada i okolnog prostora, odnosno okoliša koji je podrazumijevao formiranje trga prema nekadašnjem Trgu mlekarice u Starom gradu, kao i poštivanja oblika sjevernih fasada dokumentiranih u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika. Bočne fasade su lagano ukošene kako bi se naglasila njihova funkcija nosača glavnih, sjevernih »nalijepljenih« fasada. Armiranobetonska konstrukcija obložena je kamenim pločama koje su kontrastno obrađene (glatki, brušeni, štokani i špicani kamen) kako bi se naglasili pojedini arhitektonski ili elementi arhitektonske dekoracije, te asociiralo na prvotne forme starogradskih zdanja koja su predstavljala zbroj manjih kuća različitih oblika i veličina na manjoj prostornoj jedinici. Sadašnji gabariti zgrada ne slijede izvorne, ali se pojedinim elementima, na vrlo originalan način naglašavaju prijašnji perimetri: postavljanje kamena odbojnika na mjesto ruba/kuta starijeg, nepostojećeg zdanja prema običaju proteklih stoljeća, »nedovršeni ili prazan portal« na nekoliko mjesta postavljen ispred zgrada što često unosi zabunu i postavlja pitanja; razlog tomu je pokušaj rekonstrukcije oblika, dekoracije i mjesta prvotnih otvora – ulaza u zgradu. Prozori na fasadama poštuju tipičan mediteranski način postavljanja fasadnih otvora koji se smanjuju u gornjim zonama što, osim vizualnog povišenja zgrade, dinamizira i razbija monotoniju čitave površine koja bi bila naglašena redanjem otvora jednakih dimenzija. Veličina i oblik otvora su različiti: na sjevernim »spomeničkim« fasadama ponavljaju se četvorokutni prozori istaknuti jednostavnim kamenim okvirima, dok su fasade koje zatvaraju trg dopuštale veću kreativnu slobodu u »otvaranju« prozorima različitih oblika, veličina i okvira od kojih neki predstavljaju citate starijih stilskih perioda. Komunikacija dva prostora – Mljekarskog trga i ulice – ostvarena je passageom koji predstavlja spoj kolnog prolaza (trebao je, dakle poštivati propisane dimenzije) i natkritog trga. Most koji povezuje dva objekta predviđen je za stepenište i drugačije sadržaje od sadašnjih koji su uneseni naknadno, promjenom vlasnika i investitora.

Posebna pažnja posvećena je rješenju pete fasade koja je u prostorima Starog grada izuzetno važna i naglašena: krovovi. Krovni pokrivači Staroga grada nisu volumeni koji streme

* Zahvaljujem gospođi Tamari Kudiš na stručnom vodstvu po Trgu Mljekarice i dragocjenim podacima za ovaj tekst.

uvis već su blago ukošene crijepne površine ili, u novije vrijeme, jednostavni, ravni završeci koji se vide s bilo koje uzvisine u zaleđu grada. Brojni krovovi, uglavnom manjih dimenzija i različitih visina, davali su slikovit izgled Starom gradu iz »ptičje perspektive«. Svaka bi rekonstrukcija ili interpolacija trebala, stoga, voditi računa o usuglašavanju krovnog pokrivača s postojećim da se izbjegne šarolikost materijala, formi i, naročito, veliki, neprikladni kubusi. Zgrade na Mljekarskom trgu pokrivene su jednostavnim krovnim terasama popločenim klinkerom koje povezuju krovne plohe usklađene s ostalim fasadama. Rasvjeta trga je primjerena malom prostoru – mliječne kugle konzolno postavljene na unutrašnje fasade pružaju diskretno svjetlo prostoru osvjetljavajući pri tom i pojedine arhitektonske elemente zgrada, ali ne načelom jake naglašenosti i sceničnosti. Osvjetljenje prolaza rasvjetnim tijelima ugrađenim u strop i zaštićenim žičanim ogradicama manje je uspješno i svakako je promašaj koji nagrađuje skladnu cjelinu čitavog prostora.

Kombinacijom materijala – kamena i aluminija, uskladile su se dvije epohe, dva povijesna razdoblja gradnji u prostoru koji je pronašao izgubljenu formu starogradskog trga, iako mu funkcija još nije ostvarena. On zadovoljava ulogu passagea–prolaza koji spaja dvije manje gradske cjeline s jednim sadržajnim parternim obilježjem, skulpturom B. Bahorića »Mljekarica«, koja nizom formalnih prostornih grešaka ne predstavlja sretan spoj novog prostornog značenja i izvornog simbola Trga.

Sadržajno je prazan i prostor dvorišta što ga zatvaraju zgrade u Užarskoj i Šporerovoj ulici, projektant kojeg je IGOR EMILI. Taj slikovit mikroambijent sastoji se od manjeg trga omeđenog unutrašnjim, sporednim fasadama zgrada oblikovanje kojih nije reminiscencija starijih zdanja već predstavlja slobodna arhitekturna rješenja po uzoru na mnoga tadašnja rješenja manjih prostornih jedinica u evropskim gradovima. Različitost u tretiranju svake pojedine fasade dopuštena je činjenicom da je navedeni prostor svojevrsna oaza u tkivu Starog grada čija je unutrašnjost zaštićena »od pogleda« i estetskog usklađivanja s drugim objektima. To je dvorište namijenjeno slučajnom prolazniku (kao spoj dviju ulica), manjem ugostiteljskom objektu (terasi) ili mirnom kutu kojem su okrenuti balkoni i terase neplaniranih stambenih jedinica. Ono u svakom slučaju nije namijenjeno sadašnjoj svrsi – divljem parkiralištu koje ne samo sadržajno i estetski, već i fizički destruiira prostor. Dvorište je uzurpirala Jugobanka, zatvoreno je lancem i pretvoreno bespravno ili grubim kršenjem zakona o uređenju Staroga grada (da li tako nešto još uopće postoji!) u vlasništvo banke.

UŽARSKA 26.

Problem rekonstrukcije i uređenja povijesne jezgre do krajnosti je, dakle, zamršen svakojakim pravnim i bespravnim odlukama, greškama u izvođenju asanacijskih radova, financijskim teškoćama i, što je najbolnije, uplitanjem i odlučivanjem ustanova ili pojedinaca kojima je arhitektura, urbanizam ili povijest umjetnosti uvjetno dio općeg obrazovanja ali ne i uža struka. Tako su odluke o izgledu Starog grada jednako »teške« bez obzira jesu li rezultat stručnog rada, savjeta ili političke moći. Rješenja koja se nude ili su izabrana kamen su spoticanja u konačnom dogovoru oko budućeg izgleda riječkog centra. Da ne spominjemo kako je svaka informacija javnosti teško dostupna što je povreda jednog od osnovnih prava svakog civiliziranog građanskog društva.

»SOS za baštinu« – krilatica koju je prije nekoliko godina lansirala grupa arhitekata pri akciji za sanaciju zagrebačkog starog grada i koja se danas tako obilato i s pravom koristi, vodilja je u pokušaju upoznavanja javnosti sa stvarnim stanjem, potrebama, mogućnostima i rješenjima koja se nude za obnovu povijesne jezgre Rijeke. Najuzi riječki centar u kojem otčtavamo život oblika proteklih stoljeća, teško da može prepoznati svoju povijesnu fizionomiju. Zbog trošnosti materijala, slabije tehnike gradnje, ti skromni arhitektonski oblici već godinama propadaju i nestaju s povijesne pozornice. Vrlo skoro će ih zamijeniti pisana riječ ili stare razglednice koje će buditi nostalgična sjećanja na nemarom uništene stoljetne svjedoke prošlosti. Da Rijeka u nepovrat gubi Stari grad, danas je notorna činjenica. Fizičko je propadanje stare jezgre započelo još u prošlom stoljeću, a nemirna vremena koja su uslijedila samo su ubrzala njegovu destrukciju. Posljednjih dvadesetak godina stvorena je

»materijalna baza« za prosperitet donedavno najveće luke u Jugoslaviji ali su se financije dijelile za razne, nerijetko neuspjele, investicije, pa je, tako, Stari grad ostao po strani. A bilo je stručnjaka koji su vrlo glasno upozoravali na, tada već, kritično stanje i u borbi s vjetrenjačama gubili pozicije. Ali, kao što to u nas biva, »važnije stvari« dobijale su zeleno svjetlo!

U tom je kontekstu nedavni skandal oko rušenja zgrade u Užarskoj ulici samo nastavak nepopularne kulturne politike u Rijeci. Kuća Garbas, odnosno ex-kuća Wassermann, jedinstveni je spomenik profane arhitekture konca 17. stoljeća u staroj gradskoj jezgri s unutrašnjim baroknim arkadnim dvorištem i sačuvanim sjevernim i južnim portalom složenim od klesanih kamenih kvadara. Upotreba građevnog materijala različite kvalitete, te stilski različiti elementi arhitektonske dekoracije ukazuju na provedene pregradnje i dogradnje građevnog sklopa kroz nekoliko stoljeća, dok samo djelomično izvršena arheološka iskapanja ukazuju na antičke izvore te, stoga, izuzetnu važnost cijelog prostora. Bez valjanih stručnih i znanstvenih istraživanja može se samo nagađati o tome što leži pod oslabljenim starogradskim socrpusom, Užarskom 26 ili svježe asfaltiranim trgom Grivice. Do tada će se, vjerojatno, nastaviti boj vlasti i struke. Vlasti, koja vrijednost spomenika arhitekture određuje prema trošnosti zidova, stupnju opasnosti od rušenja, (ne)poštivanju suvremenih graditeljskih kanona i slično. I struke, koja se tako rijetko javlja iako za to ne postoji objektivna prepreka. Jer, teško je zaboraviti kada su se prije petnaestak godina, prilikom rušenja nekih objekata u Starom gradu, vredniji detalji arhitektonske plastike brižno sakupili, u blizini Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika na hrpu, koja je svakodnevno bivala sve manja, da bi se isti predmeti nekoliko godina poslije nalazili ugrađeni kao spolije, dekorativni arhitektonski element vikendica u okolici. Ovo »u blizini Regionalnog zavoda« podvučeno je žutim. Odnosno, dok bi sličan spomeničkobaštinski slučaj (tj. slučajevi, budući da ovaj članak ne govori o devastacijama širom Istre kao području jurisdikcije Regionalnog zavoda) bio proglašen činom nesavjesnog i površnog rada (u najmanju ruku) nadležne stručne ustanove, u Rijeci, on ostaje zabilježen kao sjećanje na neurednu hrpu kamenih otpadaka koji su nekoć obogaćivali vizure Starog grada.

KORIŠTENA LITERATURA:

- L. Mumford: Grad u historiji. Zagreb, 1968.
- D. Kečkemet: Grad za čovjeka. Zagreb, 1981.
- R. Delalle: Traganje za identitetom grada. Rijeka, 1988.
- R. Matejčić: Kako čitati grad. Rijeka, 1988.
- G. Bachelard: Poetika prostora. Beograd, 1969.
- R. Venturi: Složenosti i protivrečnosti u arhitekturi. Beograd, 1987.

SUMMARY

Marina Vicelja

RELATION BETWEEN OLD AND NEW – HARMONY, GOVERNMENT OR COMPROMISE

Trg Mljekarice (Milkmaid Square) and the courtyard between Užarska and Šporer street are fine examples of successfully interpolated modern elements into an old city nucleus. A correct reevaluation of the architectural and historical value of the Old Town – its form, function and meaning – should be a basis for projects and concepts for the reconstruction and revitalization of the old urban centre of Rijeka.